

گزیده‌ای از اندیشه

برخی محصنات های تقریبی

محمد علی تسخیری

سرشناسه : تسخیری، محمدعلی، ۱۳۲۳ -
 عنوان قراردادی : لمحات من فکر بعض الشخصیات التقریبیه. فارسی
 عنوان و نام پدیدآور : گزیده‌ای از اندیشه برخی شخصیت‌های تقریبی / محمدعلی تسخیری؛ گردآورنده
 محمد حسن تبرانیان؛ مترجم علی زائری‌وند.
 مشخصات نشر : تهران : مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، معاونت فرهنگی، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری : ۳۱۲ص.
 شابک : ۴۰۰۰۰ ریال : ۸-۱۷۱-۱۶۷-۹۶۴-۹۷۸
 یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.
 موضوع : اصلاح طلبان - کشورهای اسلامی
 موضوع : اسلام - تجدید حیات فکری
 موضوع : تقریب مذاهب
 شناسه افزوده : تبرانیان، محمد حسن، ۱۳۲۴-، گردآورنده.
 شناسه افزوده : زائری‌وند، علی، ۱۳۵۵-، مترجم
 شناسه افزوده : مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی. معاونت فرهنگی
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۰ / ۴۱ / ۵ ل ه ت / BP۲۲۳/۶
 رده‌بندی دبویی : ۲۸۴/۷۱۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۴۹۱۵۸۱

مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

نام کتاب : گزیده‌ای از اندیشه برخی شخصیت‌های تقریبی
 نویسنده : محمدعلی تسخیری
 گردآورنده : دکتر محمد حسن تبرانیان
 مترجم : علی زائری‌وند
 ویراستار : سید حسین ترابی
 ناشر : مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی - معاونت فرهنگی
 نوبت چاپ : اول، ۱۳۹۰ هـ ش
 شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه
 شابک : ۸-۱۷۱-۱۶۷-۹۶۴-۹۷۸
 قیمت : ۴۰۰۰۰ ریال
 نشانی : تهران - ص. پ. ۶۹۹۵ - ۱۵۸۷۵ تلفکس: ۸۸۳۲۱۴۱۲

حق چاپ و نشر محفوظ

فهرست

- مقدمه مترجم ۷
- پیشگفتار ۹
- مقدمه نویسنده: طلابه داران وحدت اسلامی و تقریب مذاهب ۱۱
- ۱- سید شریف رضی (رحمة الله علیه) و شخصیت متوازن او ۲۵
- ۲- تعامل علما با یکدیگر با تأکید بر شهیدین اول و دوم ۳۹
- ۳- سید جمال الدین؛ طلابه دار وحدت و بیداری اسلامی ۵۵
- ۴- علامه ابن میثم؛ نگاهی به مقدمه ایشان در شرح نهج البلاغه ۶۹
- ۵- علامه شیخ محمد جواد بلاغی؛ عالمی مجاهد علیه استعمار و مزدورانش ۷۹
- ۶- علامه "سید محسن امین" طلابه دار تقریب ۸۷
- ۷- امام نورسی و نگاهی به لمعات او در کتاب رسائل النور ۱۰۷
- ۸- خطوط اصلی آیین وحدت طلبانه "علامه شرف الدین" در کتاب: "الفصول المهمة" ۱۱۵
- ۹- امام حکیم مرجع عصر طلایی حوزه علمیه ۱۲۹

- ۶.....گزیده‌ای از اندیشه برخی شخصیت‌های تقریبی
- ۱۰ - امام خمینی و جنبش بیداری اسلامی..... ۱۳۹
- ۱۱ - شهید حسن بنا و اندیشه‌های تقریبی ایشان..... ۱۷۳
- ۱۲ - علامه مودودی، امتی در یک مرد..... ۱۸۳
- ۱۳ - شهید آیت الله صدر، آمیزه‌ای از نبوغ و جهاد..... ۱۹۳
- الف - نبوه "عاصدی" و دانه حجت آن (روش شهید صدر به عنوان نمونه)..... ۲۰۱
- ب - روش شهید صدر در شناخت مکتب (نظام) اقتصادی اسلام و رفع اشکال از آن..... ۲۳۵
- ۱۴ - شهید آیت الله مطهری..... ۲۴۷
- مطهری و صدر و احیای دین..... ۲۵۸
- ۱۵ - سخنی در بزرگداشت بانوی شهید بنت الهدی (نفس سها)..... ۲۶۱
- ۱۶ - آیت الله سید محمد تقی حکیم؛ الگویی فکری در زمینه تقریب..... ۲۶۷
- ۱۷ - علامه مغنیه، فقه و رویکرد تقریبی او..... ۲۸۱
- ۱۸ - علامه شیخ علایلی؛ اوج معنی در اوج ذات..... ۲۹۵
- ۱۹ - شیخ فتاحی یکن؛ اندیشه و جهاد تا آخرین نفس..... ۳۰۱
- ۲۰ - علامه سید محمد حسین فضل الله؛ شخصیتی که ویژگیهای انسانی در او تجلی یافت..... ۳۰۵

مقدمه مترجم

در روزگاری که جهان اسلام آماج حملات بی‌رحمانه دشمنان خود قرار گرفته، وحدت و همدلی فرزندان امت می‌تواند گره‌گشای بسیاری از مشکلات و چالش‌ها باشد.

مسئله وحدت اسلامی و تقریب مذاهب از دیرباز مورد توجه علما و دلسوزان دین مبین اسلام قرار گرفت. مؤسسات نهادها، سازمان‌ها و مجامع زیادی در همین راستا در اقصی نقاط جهان تأسیس شد و اندیشمندان امت با گردهمایی در این مراکز و همفکری و همدلی، کمر به از میان برداشتن مشکلات موجود در میان اتباع مذاهب مختلف اسلامی بستند؛ مشکلاتی که دشمنان اسلام، بدان آن را در دل فرزندان امت کاشته‌اند تا مبدا این دین آسمانی با تعالیم الهی خود - که همگی ریشه در سعادت بشری دارد - پیروان سایر ادیان را به خود جذب کند و نظام‌های فاسد آنان را تهدید نماید.

از همین رو بود که بدخواهان اسلام با صرف هزینه‌های هنگفت، کیان امت را هدف قرار دادند. دشمنان دین محمد (ص) به این نتیجه رسیدند که بهترین روش جهت فائق آمدن بر قدرت این دین، ایجاد تفرقه میان فرزندان آن است؛ به همین سبب با طرح مسائل مورد اختلاف و دامن زدن به آن، باعث به وجود آمدن درگیری و تنش میان اتباع مذاهب اسلامی شدند که این روند در پاره‌ای از مواقع نتایج خونین و تأسف باری به همراه داشت.

حال، در چنین شرایطی وجود فعالیت‌های تقریبی به منظور نزدیک کردن دل‌های مسلمانان - از علما تا عوام - می‌تواند بهترین راهکار جهت مقابله با دسیسه‌های دشمنان امت باشد.

مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی از جمله مراکز پیشگامی است که در طول بیش از دو دهه فعالیت تقریبی، نقش بسزایی در کاستن اختلافات میان اتباع مذاهب مختلف اسلامی داشته است.

خداوند متعال چند سال پیش به بنده توفیق همکاری با این مجمع را عطا فرمود تا بتوانم قدمی هرچند کوچک در راستای زدودن غبار از چهره وحدت اسلامی بردارم. کتابی که در اختیار شما خوانندگان محترم قرار دارد، توسط آیت الله محمد علی تسخیری، دبیرکل محترم این مجمع به رشته تحریر در آمده و همان‌گونه که گردآورنده محترم کتاب در پیشگفتار بدان اشاره کرده، ایشان شصت سال از عمر گرانبهای خویش را صرف خدمت به امت اسلامی و ایجاد وحدت میان مسلمین کرده است.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم دو نکته را پیرامون ترجمه این کتاب یادآور شوم. نکته اول: در مقاله علامه ابن قیم، نگاهی به مقدمه ایشان در شرح نهج البلاغه، نویسنده محترم کتاب مطالبی را در زمینه قواعد و بلاغت زبان عربی ذکر نموده که به دلیل تفاوت ماهیتی میان زبان عربی و فارسی، به طور کامل قابل ترجمه نیست؛ و بنده در پانوشت مقاله مذکور به این مسئله اشاره کرده‌ام.

نکته دوم: یکی از مقالات موجود در این کتاب با نام "شهادت آیت الله صدر، آمیزه‌ای از نبوغ و جهاد" پیرامون اقتصاد اسلامی سخن می‌گوید که سرشار از نکات و قواعد فقهی است و به دلیل عدم تخصص اینجانب در این رشته، و لزوم امانتداری در ترجمه، از استاد ارجمند حجت الاسلام والمسلمین سید جلال‌الدین مرآتایی تقاضا کردم که در فهم و ترجمه مسائل فقهی مذکور، اینجانب را یاری رسانند و ایشان نیز همچون همیشه با سعه صدر و علم بالای خود، بنده را مورد لطف و عنایت خویش قرار دادند که مراتب قدردانی‌ام را از ایشان اعلام می‌دارم. همچنین از خانم مژده رحیمی‌کیا که در ویرایش کتاب به بنده کمک نمودند، تشکر می‌نمایم.

علی زائری وند

شان-۱۳۸۹/۲/۱۵

پیشگفتار

جای بسی خرسندی است که توانسته‌ام آیت الله محمد علی تسخیری را در برخی از سفرهای علمی و تقریبی، در کنفرانس‌های جهانی و گردهمایی‌هایی که در داخل و خارج از کشور برگزار می‌شود، همراهی نمایم. وی تمام زندگی خود را صرف خدمت به امت اسلامی، سرنویشت و وحدت آن کرده است؛ امتی با جمعیتی بالغ بر یک میلیارد نفر که با وجود تمام اختلاف سلیقه، زبان و رنگ خود، زیر بیرق «لا اله الا الله، محمد رسول الله» گرد هم می‌آیند و همین امر، جان، مال و ناموس آنان را در امان نگاه خواهد داشت.

آیت الله تسخیری شصت سال از عمر بابرکت خویش را صرف اصلاح، وحدت و تقریب میان مسلمانان کرده است و در این راه، درد و رنج بی‌شماری را به جان خریده است. تحمل چنین سختی‌هایی سیره ائمه اطهار و صحابه گرانقدر رسول الله (ص) در نشر و تبلیغ رسالت آسمانی به شمار می‌رود.

به تازگی، پروردگار متعال به بنده این توفیق را عطا فرمود که ایشان را در کنفرانس مراکش تحت عنوان «گفت و گوی تمدن‌ها و تنوع فرهنگی» در شهر فاس (پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۰۷) همراهی نمایم. آیت الله تسخیری در این کنفرانس مقاله‌ای با نام «ارزش‌های مشترک انسانی» ارائه کرد که توانست شگفتی و تحسین شرکت‌کنندگان در کنفرانس را برانگیزد.

این امر سبب شد که مرکز بین‌المللی پژوهش‌های استراتژیک مراکش با ارسال نامه‌ای از ایشان درخواست عضویت در مرکز مذکور را نماید. این موضوع بیانگر افق علمی گسترده و حضور فعال وی در تمامی کنفرانس‌هاست که باعث می‌شود شرکت‌کنندگان تحت تأثیر این شخصیت فرزانه قرار گیرند.

در جریان این سفر، مباحثی پیرامون تلاش طلایه‌داران تقریب در راستای انسجام امت اسلامی مطرح گردید و آیت الله تسخیری اظهار داشت که درباره تنی چند از این طلایه‌داران و پیشگامان تقریب مقالاتی نوشته است. پس از طرح این مسئله، به ایشان پیشنهاد کردم که مقالات مذکور را در قالب یک کتاب با نام "گزیده‌ای از اندیشه برخی شخصیت‌های تقریبی" گرد هم آورند و ایشان نیز از این پیشنهاد استقبال کردند و حاصل آن کتابی است که در اختیار خوانندگان محترم قرار دارد.

بسیار خرسندم که با این پیشنهاد، کتاب جدیدی به کتب آیت الله تسخیری که بالغ بر پنجاه جلد در زمینه‌های مختلف است، افزوده شد. البته وی علاوه بر این کتب، صدها مقاله علمی نیز جهت کنفرانس‌های گوناگون به رشته تحریر درآورده است. از خداوند منان برای این شخصیت فرهیخته، طول عمر و توفیق مسئلت دارم و امیدوارم که وی بیش از پیش هواند به وحدت امت اسلامی که خواست خدا، پیامبر اعظم، ائمه و صحابه ایشان است خدمت نماید.

دکتر محمد حسن تبرائیان

معاون بن‌الملل

و دبیر هیئت علمی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی

تهران ۳/۱۰/۱۳۸۱

طلایه داران وحدت اسلامی و تقریب مذاهب

اندیشه تقریب مذاهب اسلامی به شکل مطلوبی در حال گسترش است و علما و اندیشمندان سراسر جهان اسلام به این مهم روی آورده‌اند. در همین زمینه، کنفرانس‌های بین‌المللی، گردهمایی‌های منطقه‌ای و داخلی زیادی در اقصی نقاط جهان از جمله ایران، سوریه، اردن، الجزایر، مالزی و حتی روسیه و کانادا برگزار می‌گردد. کتاب‌های مرتبط با این مسئله روز به روز بیشتر می‌شود و دانشگاه‌هایی نیز از جمله دانشگاه جهانی مالزی، دانشگاه آل البیت اردن و دانشگاه مذاهب اسلامی ایران تأسیس گردیده است. سازمان تربیت، علوم و فرهنگ اسلامی (آیسیکو) مسئله تقریب مذاهب را یکی از مهم‌ترین اهداف خود قرار داده و مجمع بین‌المللی فقه اسلامی بر کمیته خاصی با نام "شعبه تقریب مذاهب اسلامی" تشکیل داده است.

تمام این مسائل نشان دهنده استقبال زیاد از چنین اندیشه‌ای است. از مهم‌ترین عواملی که سبب استقبال از این مسئله شده، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: اول، منطقی بودن این تفکر که اقتضای طبیعت انسان است و با منطق گفت و گوی سالم انسانی سازگاری دارد؛ دوم، در برگرفتن ریشه‌های استوار اسلامی؛ زیرا اسلام همواره بر گفت و گوی سالم و کشف مشترکات با دیگران تأکید می‌نماید و اهداف و شروط خود را نیز در این زمینه بیان کرده است. از سوی دیگر، مذاهب اسلامی دارای منبع فهم و تشریع مشترکی هستند که همان قرآن و سنت پیامبر (ص) می‌باشد. در نتیجه، مذاهب،

اسلامی مشترکات تاریخی، اعتقادی و فقهی بسیاری با یکدیگر دارند. اسلام دعوت به وحدت را به عنوان یکی از بزرگ‌ترین ویژگی‌های این امت قلمداد می‌کند و این وحدت بر پایه برادری اسلامی استوار است که هرگز از هم گسسته نخواهد شد.

سوم، توطئه دشمنان علیه هویت و کیان امت اسلامی است که تفاوتی میان مسلمان و غیر مسلمان قائل نیستند. قدرت‌های بسیاری دست در دست یکدیگر قرار داده‌اند تا این امت را از پای درآورند؛ از همین رو باید با اتحاد، همدلی، به فراموشی سپردن اختلافات حاشیه‌ای و نیز اتخاذ موضع علمی یکپارچه، در مقابل این چالش‌ها ایستاد. خداوند می‌فرماید: (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ أَلَا تَعْمَلُونَ تَكْنِ فَنَنْتَ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ).^(۱)

عامل چهارم نیز پیوستن مجموعه‌ای از علما و اندیشمندان بزرگ به این دعوت است که سبب افزایش توان و غنای آید و بسترسازی جهت نهادینه شدن آن در عقل و دل [مسلمانان] گردیده است. این همان مسئله‌ای است که می‌خواهیم در این مجال بیشتر بدان پردازیم.

بلافاصله پس از آنکه اندیشمند ایرانی، علامه قمی در نشست خود با علمای الأزهر مسئله تقریب مذاهب را مطرح کرد، مورد استقبال سایر علما قرار گرفت و زمینه برای تأسیس دارالتقریب قاهره در ربیع الاول ۱۳۶۸ قمری برابر با ژانویه ۱۹۴۹ میلادی فراهم شد. طولی نکشید که دانشمندان، علما و روحانیون اسلامی به این دعوت فرخنده پیوستند و مجله رساله الاسلام که در این زمینه پیشگام است، منتشر گردید. این مجله در طول ۲۳ سال فعالیت و با انتشار ۶۰ شماره توانست تبدیل به یک منبع خبری غنی و دایرة المعارفی ارزشمند در راه وحدت امت اسلامی گردد.

اسامی برخی از شخصیت‌های تقریبی

در اینجا فقط به ذکر برخی از شخصیت‌های تقریبی که به دیار باقی شتافته‌اند، می‌پردازیم. در ابتدا برخی از شخصیت‌های اهل تسنن را ذکر می‌کنیم و سپس به ذکر تنی چند از شخصیت‌های شیعه می‌پردازیم:

۱- امام شیخ محمود شلتوت (شیخ الازهر)

وی از بارزترین شخصیت‌های تقریبی است که با فتوای معروف خود شهرت یافت و همین فتوا بود که پایه‌های برادری میان سنی و شیعه را استحکام بخشید. او در تصورات خود بسیار موضوع گرا بود و همواره به موضوع گرایشی دعوت می‌نمود. به عنوان مثال دربارهٔ مرحوم ضری، صاحب تفسیر مجمع البیان و یکی از علمای بزرگ تشیع، می‌گوید: اخلاص وی در اندیشه علمی توانست بر عاطفه مذهبی‌اش چیره شود ... بنابراین وی نه غرق در عواطف بود و نه با مخالفان خود و مذهبش در تنش. وی می‌افزاید: مهم‌ترین وظیفهٔ مسلمانان، رهبران و علمای آنان این است که به تبادل فرهنگ و معرفت همت گمارند و دست از سوء ظن، توهین و بی‌احترامی بردارند.^(۱)

۲- امام شیخ عبدالمجید سلیم

وی از بزرگ‌ترین طلایه‌داران وحدت و تقریب بود که شمارهٔ اول مجلهٔ رساله الاسلام را به بیانیهٔ مهم خود آراست. او در این بیانیه عنوان کرد که مسئلهٔ تقریب، ریشه در تاریخ و میراث ما دارد و افزود: «اصحاب پیامبر (ص) و ائمه ما نیز با یکدیگر اختلاف [نظر] داشتند و همواره با یکدیگر به مجادله می‌پرداختند. آن‌ها با موعظهٔ حسنه و حکمت، به سوی حق تعالی دعوت می‌نمودند ولی نشنیدیم که به یکدیگر بی‌احترامی کنند؛ اما مسلمانان طولی نکشید که از این راه منحرف شدند و از اختلافات به تعصبات خشکی رسیدند که تفاهم نمی‌شناسد».

آن مرحوم نخستین کسی است که با آیت الله بروجرودی مکاتبه نمود و از وی به دلیل حمایت از اندیشهٔ تقریب تشکر کرد. او با احترام تمام به آیت الله بروجرودی پاسخ می‌داد و ایشان را در زمرهٔ کسانی می‌دانست که خود را وقف خدمت به امت کرده‌اند. مرحوم قمی نیز در یادداشت‌هایش به این نکته اذعان دارد.^(۲) شیخ سلیم در صدد صدور

(۱) مقدمهٔ مجمع البیان، چاپ قاهره.

(۲) این یادداشت‌ها در رسالهٔ الاسلام به چاپ رسیده است.

همان فتوایی بود که شیخ شلتوت ده سال پیش از آن صادر کرده بود؛ ولی داستان پلید دشمنان با اشکال تراشی‌های خود، چنین اجازه‌ای به وی ندادند. امام کاشف الغطاء نیز بیانیه شیخ سلیم را گشایشی آشکار می‌دانست که بر زبان این عالم بزرگ جاری شده بود.

۳- امام شیخ سلیم البشری، شیخ الازهر

ادب والاّی این مرحوم را می‌توان در مکاتباتش با مرحوم عبدالحسین شرف الدین که در کتاب *المراجعات* به چاپ رسیده به وضوح یافت. مرحوم شرف الدین پیرامون وی می‌گوید: "او با عقل واسع، اخلاق پسندیده، قلب زنده، علم علیم و جایگاه والاّی رهبری دینی خویش، در زمره نیکان قرار گرفت." وی در ابتدای نامه‌اش به سید شرف‌الدین می‌گوید: من در این مجال به دنبال بیان چالش‌ها و مشکلات نیستم؛ بلکه در پی گمشده‌ای به نام حقیقت می‌گردم.

۴- امام شیخ محمد مصطفی مراغی

او یکی از پیشگامان در این عرصه و از نخستین روحانیانی است که باب اجتهاد و جواز تقلید از غیر ائمه چهارگانه را در صورت نقل صحیح از غیر از آن‌ها گشود.^۱ وی فقه مقارن را در الازهر پایه ریزی کرد و در رابطه با وحدت گفت: اگر نیک تأمل کنیم، در می‌یابیم که اسلام در تمام واجبات، خواستار وحدت است؛ چرا که وحدت، اساس اصلاح در زندگی دنیوی و اساس عزت و حاکمیت است.^۲

۵- استاد حسن بنا

وی بنیانگذار جنبش اخوان المسلمین است. او نقش بسزایی در تأسیس "دارالتقریب"

(۱) رسالة الاسلام، شماره ۳، ص ۲۳۷.

(۲) همان، شماره ۴.

(۳) وحدت اسلامی، شیخ بی‌آزار شیرازی، پرونده تقریب، ص ۴۹۷.

و انتشار اندیشه آن ایفا کرد؛ به گونه‌ای که حتی نامگذاری "دارالتقریب" به پیشنهاد وی صورت گرفت. مؤسسه او مناسک حج در مذاهب پنج گانه را به چاپ رساند و در موسم حج توزیع کرد. مرحوم "بنا" در همان سال به حج مشرف شد و با آیت الله کاشانی رهبر جنبش ملی شدن صنعت نفت در ایران ملاقات نمود.

۶- امام پژوهشگر، شیخ محمد ابوزهره

وی در زمینه وحدت اسلامی مقالات زیادی نوشت و در آن‌ها عنوان کرد اولین گام وحدت از لحاظ علمی این است که توحید فکری و نفسی در میان ملت‌های اسلامی ریشه بدواند. یک هیئت علمی به تقریب قومیت‌های اسلامی همت گمارد، در راستای منع درگیری میان سرزمین‌های اسلامی بکوشد و مسلمانان، خود را با یک زبان جامع، یعنی عربی بشناسند.

۷- شیخ پژوهشگر، علی خفیف

او یکی از اعضای مؤسس جماعت تقریب است و در یکی از مقالاتش در ذیل آیه بیست و چهار سورة توبه (قل ان كان أباءؤکم...) می‌گوید: اگر مسلمانان به این آیه ایمان بیاورند، به گونه‌ای که این ایمان در دل و جان آنان رخنه کند و نیز اگر مانند سخن خدا (ان الذين فرقوا دينهم و كانوا شيعاً لست منهم في شيء) آیه تفرقه بر مبنای اختلاف در دین ایمان بیاورند، هرگز مذاهب دینی، گرایش‌های سیاسی و تعصبات جنسی نخواهد توانست میان آنان تفرقه ایجاد کند.

۸- شیخ امام محمد محمد مدنی

وی از پیشگامان حرکت تقریب و مجاهدین در این راه بود. شیخ قسری از لحاظ فکری و عاطفی ارتباط تنگاتنگی با وی برقرار کرد؛ تا جایی که وقتی خبر تصادف او را شنید، عاجزانه از خدا خواست که جانش را به عنوان فدایی شیخ مدنی از او بگیرد. مقالات مرحوم مدنی در مجله رسالة الاسلام همواره علمی و وحدت‌گرا بود. امام

شرف الدین در وصف این روحانی جلیل می‌گوید: او یکی از نام‌آوران اندیشه، علم، جهاد، آزمون‌های دشوار و علامه‌ای با درک و کمالات است.^۱ مرحوم مدنی که از مؤسسان دارالتقریب قاهره به شمار می‌رود، تا پایان عمر خویش برای این هدف کوشید.

۹- علامه شیخ محمد سرور صبان

او از دولتمردان بزرگ عربستان بود و به مناسبت بازگشت مجدد امام عبدالمجید سلیم به منصب شیخ الازهر، به او نامه‌ای نوشت و در آن از تلاش‌های وی در راستای تقریب مذاهب اسلامی تقدیر کرد. مرحوم سلیم نیز در جواب وی نوشت: «صلاح امت فقط در ائتلاف قلب‌ها، ایجاد فرزندان آن، همکاری آنان در نیکی و تقوا و به فراموشی سپردن اسباب تفرقه می‌باشد»^۲

۱۰- امام شیخ حسنین محمد مخلوف

آن مرحوم می‌گوید: بنده به اندیشه تقریب ایمان دارم و امیدوارم همه مسلمانان مزایا و نتایج این مسئله را درک کنند.

۱۱- مرحوم شیخ عبدالمتعال صعیدی

وی در زمینه تقریب، آثار بسیاری دارد و می‌گوید: تقریب مذاهب اسلامی هدف والایی است و تنها راه بازگشت مسلمانان به شکوه و عظمت پیشین خود می‌باشد.^۳

۱۲- مجاهد تونس، سید محی الدین فلیبی

او سخنان ارزشمندی پیرامون وحدت اسلامی دارد و یکی از سخنان وی شگفتی مرحوم سید ابوالقاسم کاشانی را برانگیخت. از آن مرحوم در مورد اختلاف شیعه و سنی پرسیده شد و ایشان پاسخ داد: من مسلمان هستم و فقط اسلام را می‌شناسم؛ اسلامی که

(۱) رسالة الاسلام، جلد دهم، ص ۱۰۸.

(۲) همان، جلد ۱، ص ۲۲۰.

(۳) الوحدة الإسلامية، ص ۵۱.

محمد(ص) از سوی پروردگارش به ارمغان آورد و نقطه عطف وحدت مسلمانان به شمار می‌رود. غیر از این، افراد می‌توانند هر آنچه در اختیار دارند برای خود حفظ نمایند.^۱

۱۳- مرحوم شیخ محمود فیاض

این استاد الأهره تقریب مذاهب اسلامی را بهترین وسیله جهت تحقق وحدت اسلامی و تقریب مسلمانان به شمار می‌آورد؛ زیرا تقریب مذاهب دعوت به همکاری بر مبنای تقوا و نیکی است.^۲

۱۴- امام ابوالاعلیٰ مودودی

این دانشمند فرزانه همواره به اسلام جامع و فراگیر دعوت می‌نمود و در مقابل هر گونه تعصب و تقلید کورکورانه می‌ایستاد. وی به شدت دشمن دعوت‌های تفرقه انداز بود و شهادتین را ملاک برادری می‌دانست.^۳

۱۵- مرحوم شیخ محمد غزالی

او نیز از طلابه‌داران تقریب بود و به طور جدی این اندیشه را تبلیغ می‌نمود. وی همواره به اصلاح افکار، قلب‌ها و تقریب مذاهب دعوت می‌نمود و فقه را فقه دعوت می‌دانست؛ نه فقه تفرقه.^۴

۱۶- مرحوم استاد احمد امین

وی می‌گوید: اگر حوادث میان سنی و شیعه را از عهد علی بن طالب (ع) تاکنون نیک بررسی نماییم، چندین جلد کتاب می‌شود که سرتاسر اختلاف و خون‌ریزی است. اگر همین تلاش را در راه اصلاح می‌کردند، تاکنون قله‌های شکوه و مجد را در نور دیده بودند.

(۱) رساله الاسلام، جلد چهارم، ص ۸۱

(۲) همان، ص ۹۱

(۳) به مقاله اینجانب در شماره ۳۸ مجله رساله التقریب، صفحه ۱۷۱ مراجعه شود.

(۴) به مقاله استاد جواد جمیل در شماره ۳۶ مجله رساله التقریب، صفحه ۲۷۳ مراجعه شود.

۱۷- استاد شیخ محمد عرفه

۱۸- استاد شیخ یاسین سویلم طاهّا (از علمای الازهر)

۱۹- استاد محقق و دائرة المعارف نویس، محمد فرید وجدی

۲۰- استاد و نویسنده بزرگ، عباس محمود العقاد که بسیار نیکو امام شلتوت را تأیید نمود.

۲۱- استاد محمد عبدالله دراز که تأسیس جماعت التقریب را برگ جدیدی در دفتر مسلمانان برشمرد.

۲۲- استاد حامد حنفی داوود

وی نوشته‌های جالبی در این زمینه دارد؛ به عنوان مثال می‌گوید: ما - امروز - می‌خواهیم که نگاه اهل سنت به شیعه امامی صرفاً یک نگاه فقهی و به دور از تعصب باشد. ما می‌خواهیم که به اختلافات فقهی میان خود و آنان بسان اختلافات فقهی میان حنفی‌ها، مالکی‌ها، شافعی‌ها و حنبلی‌ها بنگریم.

۲۳- استاد محمد فکری ابونصر

وی همواره بر این نکته تأکید می‌نمود که همه مذاهب با خلوص نیت می‌توانند وحدت حقیقی را محقق گردانند.^۱

این‌ها فقط تعدادی از علمای اهل سنت بودند. افراد دیگری نیز هستند که از حرکت وحدت و تقریب حمایت کرده‌اند ولی نمی‌توان در این مجال اندک به ذکر نامشان پرداخت. علما و اندیشمندان شیعه که از این دعوت حمایت کرده‌اند نیز بسیارند؛ به طوری که نمی‌توان به نام همه آن‌ها اشاره کرد. بدین سبب فقط به معرفی چند شخصیت زیر اکتفا می‌شود:

(۱) ص ۱۹۷.

(۲) به مذ وی در کتاب المراجعات، نگاه کنید.

(۳) هم

۲۴- آیت الله بروجردی

وی از علمای بزرگ تشیع و مرجع اعلای آنان بود و در رأس کسانی قرار داشت که به تقریب مذاهب اسلامی دعوت می کردند. آیت الله بروجردی گام های عملی بسیاری در این زمینه برداشت و به طور مستقیم از این حرکت حمایت کرد. او از صمیم قلب به این روند اهتمام می ورزید و حتی نقل شده در حالی که در بستر مرگ بود نیز به تقریب دعوت می کرد. وی در بیشتر اوقات به پژوهش های فقهی مقارن تشویق می نمود و در زمینه پژوهش های تاریخی نیز خواستار این بود که بحث مرجعیت سیاسی و اداری پس از رسول (ص)، به مرجعیت علمی انتقال یابد. به درستی که او از طلایه داران تقریب بود.

۲۵- امام خمینی

مواضع وحدت گرایانه امام خمینی بسیار فراتر از آن است که بتوان ذکر کرد. ایشان در یکی از سخنان مشهور خود می گویند: "کسانی که میان سنی و شیعه تفرقه می اندازند، نه سنی هستند و نه شیعه. همچنین اشاره دارند: "انقلاب اسلامی ایران هیچ گونه اختلافی میان سنی و شیعه به خود ندید و شایسته است که همگان با محبت و برادری [در کنار هم] زندگی کنند".^۱ مکتب فکری، فقهی و سیاسی امام نیز بر همین اساس استوار بود؛ و از شاگردان مکتب ایشان می توان به آیت الله خامنه ای رهبر معظم انقلاب اسلامی اشاره کرد که در ابتدای رهبری خود، دستور تاسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی را صادر نمودند.

۲۶- خاندان کاشف الغطاء

دلیل ذکر این عنوان کلی این است که بگوییم بیت مکرم ایشان با علمای و شخصیت های بیت وحدت بود. نقل شده است که در چند قرن اخیر، ۲۵ مجتهد بزرگ از این خانواده بیرون آمد که در رأس آنها فقیه و دایرة المعارف نویس بزرگ، شیخ جعفر، صاحب کتاب کشف الغطاء قرار دارد. وی تلاش های بسیاری در زمینه

(۱) ملف التقریب، دکتر محمد علی آذر شب، ص ۱۳۵.

(۲) به کتاب اینجانب "پیرامون وحدت و تقریب" صفحه ۱۱۰ مراجعه شود.

تقریب صورت داد و شیخ موسی فرزند وی نیز به اصلاح میان دو دولت عثمانی و صفوی همت گمارد. همچنین فرزند دیگر او، شیخ حسن و علامه بزرگ شیخ محمد حسین کاشف الغطاء از زمره علمای این خاندان می‌باشند. شیخ محمد حسین یکی از طلایه‌داران بزرگ تقریب است.^۱ وی طی چهل سال فعالیت، در تمامی سخنان و نوشته‌هایش به این موضوع اشاره می‌کرد.^۲ در حقیقت، این تلاش‌ها یک دایرة المعارف وحدت‌گرای بزرگ به وجود آورد.

۲۷- امام سید عبدالحسین شرف الدین

او به دلیل واضع وحدتی و تألیفات ارزشمندش در این زمینه، بسیار مشهورتر از آن است که نیاز به معرفی داشته باشد. از جمله تألیفات وی می‌توان به کتاب *الفصول المهمة فی توحید الأمة* اشاره کرد. سید عبدالحسین شرف الدین ارتباط نزدیکی با علمای الازهر داشت و مراجعات او گواه این مطلب است.

۲۸- خاندان حکیم

این خاندان نیز خاندان ریشه‌داری است. اجدادشان از قرن دوم در عراق سکنی گزیدند و علمای مشهوری نیز از آنان برخاست و فداکاری‌های بسیار کردند. در رأس این خاندان می‌توان به سید محسن حکیم، آیت الله سید محمد تقی حکیم و آیت الله شهید سید محمد باقر حکیم اشاره کرد. در واقع، بنده، در این مجال اندک قادر نیستم حق مطلب را درباره این خانواده بزرگوار ادا نمایم. امام سید محسن حکیم از لحاظ علمی، فقهی و جهادی به‌ویژه در زمینه وحدت اسلامی بسیار سخت‌کوش بود و نیز تلاش وی در زمان خلافت عثمانی و نقش نظارتی وی در حمایت از تاسیس دارالتقریب قاهره بر کسی پوشیده نیست. او از وحدت ملت عراق با تمام قومیت‌ها اعم از عرب، کرد، شیعه و سنی حمایت می‌کرد. آیت الله سید محمد تقی حکیم نیز کوه

(۱) اب العقیات العنبرية، نوشته شیخ محمد حسین کاشف الغطاء و نیز کتاب النجف الاشرف اسهامات فی

ررة الانسان، جلد اول، صفحه ۴۲۱ مراجعه کنید.

(۲) - الاسلام، شماره ۳، ص ۲۶۸.

استواری در زمینه تقریب بود و کتاب ارزشمند ایشان با نام *اصول الفقه المقارن* گواه بزرگی بر این مسئله است. آیت الله سید محمد باقر حکیم، شهید وحدت است و در تأسیس مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی نقش بسزایی ایفا کرده است. وی بیش از ده سال ریاست شورای عالی این مجمع را برعهده داشت. او کتاب‌های بسیاری به رشته تحریر در آورد و عملکردش در زمینه سیاسی و اجتماعی بسیار ستودنی است. سرانجام خون پاک ایشان پس از نماز جمعه در نجف اشرف بر زمین ریخت.^۱

۲۹- سید ابوالقاسم خویی

وی مدیر حوزه علمی نجف بود و با پژوهش‌های ارزشمند خود خدمات شایانی به تقریب مذاهب کرد. از جمله کتاب‌های او *البیان فی تفسیر القرآن* است که بحث مهم وی پیرامون "مصونیت قرآن از تحریف" در مجله *رسالة الاسلام* به چاپ رسید. او سهم بسزایی در این زمینه داشت و این روحیه را در میان فرزندان و شاگردانش به یادگار گذاشت. سید عبدالمجید خویی فرزند شهید وی نیز در زمینه تقریب مذاهب اسلامی بسیار فعال بود و به منظور رسیدن به یک استراتژی یکپارچه، کنفرانس بزرگی در سوریه برگزار کرد.

۳۰- علامه سید هبة الدین شهرستانی

وی اندیشمندی مجاهد و دانشمندی بزرگ است که از حرکت تقریب مذاهب اسلامی بسیار حمایت می‌کرد.

۳۱- امام شهید سید محمد باقر صدر

دگر بار خود را ناتوان‌تر از آن می‌یابم که بخواهم در مورد استاد شهید سید محمد باقر صدر بنویسم و حق مطلب را ادا نمایم. وی کوهی استوار و امامی مخلص برای امت اسلامی و وحدت آن بود. و همان‌گونه که نویسنده بزرگ، رفعت سید احمد می‌گوید: در فکر و سلوک فراتر از مرزهای جغرافیایی (عراق) و زندگی‌اش در حقیقت عرصه رویارویی حق و باطل بود. وی به درستی سلطان این رسالت است و تمام

(۱) به مطلب اینجانب پیرامون ایشان در *الوحدة والتقريب*، صفحه ۱۷۸ مراجعه شود.

نوشته‌هایش در حقیقت برنامه‌ریزی فکری و عملی برای بازگشت اسلام به عرصه و بیداری اسلامی به شمار می‌رود. اغراق نیست اگر بگویم نوشته‌هایش در این زمینه یتیم شده است.

مهم‌ترین نوشته وی درخواست از ملت عراق به منظور انقلاب علیه نظام صدام است و در آن می‌گوید: «طاغوت و سرمدارانش می‌کوشند به فرزندان نیک اهل سنت ما القاء کنند که مسئله، مسئله شیعه و سنی است تا این گونه اهل سنت را از پیکار حقیقی خود علیه دشمن مشترک دور نمایند. ای فرزندان علی و حسین و ای فرزندان ابوبکر و عمر، به شما می‌گویم که این پیکار میان شیعه و حکومت اهل تسنن نیست. حکومت اهل تسنن که بر مبنای اسلام و عدل بنا نهاده شد و خلفای راشدین پیشگام آن بودند، شاهد پیکار علی (ع) برای دفاع از آن بود؛ به گونه‌ای که همچون یک سرباز در رکاب خلیفه اول (ابوبکر) می‌جنگید و با تمام تنوع مذهبی باید زیر پرچم اسلام بجنگیم».

همین افتخار برای او بس که کتاب وی با نام *اقتصادنا* امروز در محافل اسلامی تدریس می‌شود؛ بی آنکه توجهی به مذهب نویسنده آن شود. صدها بانک و صندوق اسلامی امروز نظریه «اللابویه» (بانکداری بدون ربا) او را لحاظ می‌کنند و کتاب وی با نام *الاسس المنطقية للاستفتاء* همچون خورشید در آسمان اندیشه جهانی منطبق می‌تابد. اندیشه او امروز سکان بیداری اسلامی را در همه جا در دست دارد.

۳۲- علامه شیخ محمد تقی قمی

به حق که او آغازگر این حرکت و پیشگام سازماندهی و قالب‌بندی آن است. دکتر آذرشب او را ادامه دهنده راه مرحوم سید جمال الدین اسدآبادی در شکستن موانع قومی و مذهبی میان مسلمانان می‌داند. امام شلتوت درباره وی می‌گوید: آن عالم مجاهد که هیچ‌گاه از خود سخن نمی‌گوید، اولین کسی است که به تقریب مذاهب دعوت کرد و به همین دلیل، به مصر، سرزمین الازهر شریف هجرت نمود. وی در آنجا، زیست و به برکت خدا همانجا بذر این درخت را در زمین کاشت. او با نبوغ، اخلاص، علم و شخصیت صبور خود، مسئولیت آبیاری این نهال را بر عهده گرفت و زندگانی‌اش را

وقف این کار کرد.^۱ بنده تعبیری رساتر از این در وصف شخصیت مرحوم قمی و تلاش وی نمی‌یابم.

۳۳- علامه سید محسن امین

او علاوه بر جهاد و دانش، از مفاخر وحدت و تقریب و مفسر والای این مسئله است. وی می‌گوید: "آنچه که دو طرف (شیعه و سنی) باید بدان همت گمارند، همکاری به کارگیری ادله علمی، تمسک به آداب اسلامی و دوری از رفتارهای ناشایستی است که منجر به تنفر می‌شود". علامه سید محسن امین با خرافات و رسوم باطل مبارزه می‌کند و همواره از آن منع می‌نمود.^۲

۳۴- علامه شیخ محمد جواد مغنیه

او نیز از مشاهیر وحدت است و کتاب معروف خود *الفقه علی المذاهب الخمسة* را در راستای تحقق تفاهم [میان مذاهب] به رشته تحریر درآورد. وی مجله *رسالة الاسلام* را به زیور مقالات خود در همین زمینه آراسته مقالاتی همچون سخن از اصول شیعه و "تقیه"، جایگاه امامیه میان اشاعره و معتزله و نیز مقاله زیبای وی با نام "اختلاف مانع از انصاف نمی‌شود".

۳۵- مرحوم علامه شیخ محمد صالح مازندرانی

نوشته‌ها و مطالب وی بیانگر روح والا و مخلص او در این دعوت فرخنده است. وی پیرامون مجله *رسالة الاسلام* می‌گوید: محتویات این مجله جوهر علم و ادب است. همچنین می‌گوید: مجتهدین باید میان روش مدون صحابه (که بیشتر آن در صحاح ستّه است) و روش اهل بیت (که بیشتر آن در جوامع هشتگانه امامیه گردآوری شده است) جمع نمایند... این بدان معنا نیست که سنی، شیعه و شیعه سنی شود.^۳ پس از وفات مرحوم مازندرانی، در مورد وی گفتند: او در طول خدمتش [به اسلام] همواره به گفتار نیک و راه حق تعالی فرا می‌خواند.

(۱) ملف التقریب، ص ۵.

(۲) به مقاله اینجانب در *رسالة التقریب*، شماره ۳۷، صفحه ۲۴۱ مراجعه شود.

(۳) به مقاله اینجانب در *رسالة التقریب*، شماره ۳۷، صفحه ۲۴۱ مراجعه شود.

۳۶- علامه شیخ مسلم حلی

وی مقالات ارزشمندی در مجله رساله الاسلام به چاپ رساند که بر رد خشونت‌های جاهلانه تأکید می‌کرد.

۳۷- وکیل اندیشمند، توفیق فکیکی که کتب ارزشمندی در این زمینه دارد.

۳۸- علامه شیخ عبدالکریم زنجانی که تلاش‌های بسیاری در این زمینه صورت داد و سفرنامه معروف خود به فلسطین و مصر را به شکل زیبایی نگاشت.

۳۹- علامه شیخ محمد علی ناصر عاملی که سخنان مفید و مؤثری در این زمینه دارد.

در این مجال اندک به همین اندازه اکتفا می‌نماییم و اظهار می‌داریم:

۱- ما فقط اشاره‌ای گذرا کردیم؛ زیرا هدف، فقط یادآوری این نکته بود که موفقیت جنبش تقریب - در کنار سایر عوامل - مرهون پیوستن چنین شخصیت‌های بزرگی بدان است.

۲- ما فقط به ذکر افراد مرحوم اکتفا کردیم؛ در صورتی که اشخاص فعال در عرصه تقریب که در قید حیات هستند نیز بسیاری دارند.

۳- ما بر روی مقطع زمانی خاصی یعنی نیمه دوم قرن بیستم تمرکز کردیم؛ زیرا در غیر این صورت، سخن به درازا می‌کشید و این فهرست بسیار طولانی می‌شد.

از خداوند متعال مسألت داریم ما را در زمره افرادی قرار دهد که سهمی در پیروزی این جنبش مقدس و مبارک دارند. باشد که این گونه، گامی در راستای نهادینه کردن بیداری اسلامی و تحقق وحدت اسلامی برداریم؛ چرا که این، ویژگی قرآن مهم امت اسلامی است.

محمد علی تسخیری